

Iwona Szczepaniak

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

IDENTYFIKACJA DZIAŁÓW PROBLEMOWYCH W POLSKIM SEKTORZE ROLNO-SPOŻYWCZYM

IDENTIFICATION OF PROBLEM DEPARTMENTS IN THE POLISH AGRI-FOOD SECTOR

Słowa kluczowe: sektor rolno-spożywczy, produkcja, eksport, import, zużycie krajowe

Key words: agri-food sector, production, exports, imports, domestic consumption

Abstrakt. Celem badań była identyfikacja problemowych działów w polskim sektorze rolno-spożywcym. Analizy tej dokonano na podstawie porównania i oceny wskaźników dynamiki produkcji, importu, eksportu i zużycia krajowego w poszczególnych działach sektora rolno-spożywczego. Dodatkowo w analizie tej wykorzystano trzy wskaźniki bazujące na ww. wielkościach, tj.: orientacji eksportowej (udział eksportu w produkcji), penetracji importowej (stosunek importu do zużycia krajowego) oraz samowystarczalności (stosunek produkcji do zużycia krajowego). Analiza dynamiki i wzajemnych relacji produkcji, zużycia krajowego, eksportu i importu ujawniła w sektorze rolno-spożywcym istnienie wielu działów problemowych, a nawet zagrożonych. Należą do nich następujące działy: produkcji mięsa wieprzowego, produkcji mięsa wołowego, przetwórstwa rybnego, produkcji i przetwórstwa skrobi oraz sektory zbożowy i olejarski, a w mniejszym stopniu także przemysł cukrowniczy, spirytusowy oraz sektor owocowo-warzywny.

Wstęp

Rozwój sektora rolno-spożywczego w pierwszej dekadzie XXI wieku zdeterminowany był akcesją Polski do Unii Europejskiej (UE). Procesy dostosowawcze do funkcjonowania w ramach Wspólnoty, w tym wzrost inwestycji, pozytywnie wpłynęły na jego sytuację produkcyjno-ekonomiczną i konkurencyjność. W efekcie przemysł spożywczy został gruntownie zmodernizowany i stał się jednym z najnowocześniejszych w zachodniej Europie. Rozwój przetwórstwa spożywczego wymusił także wiele korzystnych zjawisk w rolnictwie. Najważniejszym czynnikiem rozwoju sektora rolno-spożywczego w Polsce był niezwykle szybki rozwój eksportu żywności, wynikający z konkurencyjności (cenowej i jakościowej) tego sektora na jednolitym rynku europejskim [Szczepaniak 2012b]. Dzięki temu polska żywność zyskała uznanie na świecie, a zwłaszcza na wymagającym rynku UE. Ważnym czynnikiem stabilizującym produkcję przemysłową i chroniącym ten sektor przed skutkami kryzysu gospodarczego był także wzrost popytu na rynku wewnętrznym. O silnej pozycji krajowych producentów na tym rynku zdecydowało, oprócz wyżej wymienionych cech, przywiązanie konsumentów do lokalnych marek, bogaty asortyment towarów, elastyczność i umiejętność dostosowywania się do potrzeb klientów. Na polskim rynku dostępna jest obecnie większość produktów żywnościowych niezbędnych do prawidłowego żywienia, które jest nieodzownym warunkiem rozwoju człowieka, jego sprawności fizycznej i intelektualnej, a także dobrego samopoczucia i stanu zdrowia [Kwasek 2012]. Nie bez znaczenia był także rozwój w ostatnich latach działalności promocyjno-reklamowej prowadzonej zarówno na rynku wewnętrznym, jak i na rynkach zagranicznych [Tereszczuk 2012].

Rozwój sektora rolno-spożywczego w Polsce [Mroczek 2012] i poprawa jego międzynarodowej konkurencyjności [Szczepaniak 2012b], które dokonały się w ostatnich latach, mimo iż generalnie były powszechne, ujawniły jednak istnienie w tym sektorze działów problemowych, a nawet zagrożonych. Identyfikacja negatywnych zjawisk występujących w poszczególnych działach produkcji żywności może posłużyć do podejmowania działań przeciwdziałających tym problemom.

Celem badań była identyfikacja działów problemowych w polskim sektorze rolno-spożywczym. Pośrednio może ona posłużyć także do określenia przyszłych celów polityki ekonomiczno-społecznej prowadzonej przez państwo w tym obszarze.

Material i metodyka badań

Analiza głównych działów sektora rolno-spożywczego pod kątem identyfikacji działów problemowych bazowała na uproszczonych bilansach, w których za wielkość produkcji poszczególnych grup produktów rolnych przyjęto wielkość ich zbiorów, w przypadku mięsa i mleka – ich całkowitą produkcję (mięsa w wadze żywej), za produkcję produkcji grup wyrobów przemysłu spożywczego – sumę produkcji danej grupy asortymentowej w wadze wyrobu gotowego. Import i eksport podano w wadze wyrobu gotowego bez przeliczania na jednostkę surowca. Przeliczenie takie uwzględniono tylko w bilansie mleka i jego przetworów oraz ziemniaków i ich przetworów. Natomiast zużycie w kraju obliczono jako sumę wielkości produkcji i importu pomniejszoną o eksport, bez korekty o ubytki i zmianę stanu zapasów. Na tej podstawie dla poszczególnych działów sektora rolno-spożywczego obliczono i porównano:

- wskaźniki dynamiki produkcji, importu, eksportu i zużycia krajowego (uznawanego za miernik popytu krajowego),
- relacje między produkcją, importem, eksportem i zużyciem krajowym, a w istocie trzy następujące wskaźniki: orientacji eksportowej (udział eksportu w produkcji) i penetracji importowej (stosunek importu do zużycia krajowego) [Szajner, Szczepaniak 2012] oraz samowystarczalności (stosunek produkcji do zużycia krajowego) [Szczepaniak 2012a].

Analiza tych wskaźników była podstawą oceny popytu i podaży produktów rolno-spożywczych oraz posłużyła do identyfikacji działów problemowych i zagrożonych w tym sektorze, a w efekcie wskazała, które z nich powinny być ewentualnie wspierane przez państwo w ramach prowadzonej przez nie polityki ekonomiczno-społecznej.

Analizę oparto na publikowanych i niepublikowanych danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) i Centrum Analitycznego Administracji Celnej (CAAC) oraz danych publikowanych w *Analizach Rynkowych* [2003-2012]. Przeprowadzona analiza obejmuje lata 2003-2011, tj. zarówno okres członkostwa Polski w UE, jak i rok bezpośrednio poprzedzający akcesję Polski do UE.

Wyniki badań

Analiza dynamiki i wzajemnych relacji produkcji, zużycia krajowego, eksportu i importu ujawniła w sektorze rolno-spożywczym istnienie wielu działów problemowych, a nawet zagrożonych (tab. 1-2), które powinny być przedmiotem publicznego wsparcia w ramach polityki ekonomiczno-społecznej.

Dział produkcji mięsa wieprzowego utracił samowystarczalność (w 2011 r. wskaźnik samowystarczalności wyniósł 91,9%) z powodu gwałtownego załamania produkcji żywca wieprzowego (w latach 2003-2011 produkcja wieprzowiny obniżyła się o 7,5%, a jej import wzrósł prawie dwunastokrotnie). Pewnym rozwiązaniem tego problemu może być wsparcie działań przetwórców, polegających na pogłębianiu procesów integracji łańcucha żywnościowego.

Dział produkcji mięsa wołowego, uzależniając się od eksportu (w latach 2003-2011 eksport wołowiny zwiększył się trzyipółkrotnie, a wskaźnik orientacji eksportowej w 2011 r. wyniósł aż 76,7%) traci krajowy rynek zbytu. Z tego względu jego dalszy rozwój jest uzależniony od odbudowy krajowego popytu na ten gatunek mięsa. Wymaga to szeroko zakrojonych działań edukacyjno-promocyjnych oraz wszelkich innych działań zwiększających atrakcyjność tego gatunku mięsa dla krajowego konsumenta.

W przemyśle rybnym głównym problemem jest duża zależność przetwórstwa od importu surowca (w 2011 r. import ryb i przetworów rybnych przekroczył zużycie krajowe aż o 61,9%, a wskaźnik samowystarczalności wyniósł zaledwie 47,1%). Problem ten może złagodzić rozwój

rybactwa słodkowodnego i zwiększenie połowów bałtyckich, i dlatego powinny być realizowane działania sprzyjające rozwojowi tych kierunków.

Strukturalnym importerem jest sektor zbożowy, co wynika nie tylko z konieczności uzupełniania krajowych zasobów w latach niższych zbiorów, lecz także z braku samowystarczalności w produkcji makaronów (w 2011 r. wskaźnik samowystarczalności w produkcji makaronów wyniósł 83,6%) oraz we wstępnym przetwórstwie zbóż, tj. na mąki, kasze, płatki, i in. (w 2011 r. wskaźnik samowystarczalności w tym przypadku wyniósł 95,1%). Rozwój produkcji w tych dwóch działach może poprawić sytuację całego sektora.

Polska jest i będzie strukturalnym importerem netto olejów (w 2011 r. wskaźnik penetracji importowej w tym dziale wyniósł 49,9%, a wskaźnik samowystarczalności 67,8%) i dlatego konieczne jest utrzymanie również w przyszłości szybszego wzrostu produkcji niż zużycia krajowego (w latach 2003-2011 produkcja olejów surowych zwiększyła się o prawie 120%, podczas gdy ich zużycie krajowe o 91%) oraz ustabilizowanie sytuacji w produkcji i przetwórstwie rzepaku (Polska jest znaczącym eksporterem oleju rzepakowego i śruty rzepakowej). Ponadto celowe może być rozważenie zasadności większego zaangażowania sektora w produkcję biopaliw (biodiesla).

Działem problemowym jest produkcja i przetwórstwo skrobi, w których wskaźnik penetracji importowej jest wysoki (w 2011 r. wyniósł 45,6%), wskaźnik samowystarczalności bardzo niski (w 2011 r. wyniósł 65,5%), a zużycie krajowe zwiększało się kilkakrotnie szybciej niż produkcja (w latach 2003-2011 zużycie zwiększyło się o 62,4%, podczas gdy produkcja tylko o 10%). Jest to wynik nie tylko spadku produkcji skrobi ziemniaczanej (w analizowanym okresie zmniejszyła się o 26,5%), lecz także małej produkcji i wysokiego importu skrobi zbożowych. Sytuacja ta wymaga od przedsiębiorstw działań służących rozwojowi produkcji skrobi w Polsce. Stan ten jest także główną przyczyną braku samowystarczalności całego sektora ziemniaczanego, gdyż bilans innych przetworów spożywczych z ziemniaków jest dodatni (wskaźnik samowystarczalności w produkcji chipsów wynosi 125,7%, a w produkcji frytek 184,6%).

Problemem przemysłu cukrowniczego jest zagrożenie utratą samowystarczalności (w 2011 r. wskaźnik samowystarczalności wyniósł 102,7%), wynikające z ograniczania produkcji cukru w kraju (w latach 2003-2011 zmniejszyła się o 4,6%), przy rosnącym zużyciu krajowym (w tym okresie zwiększyło się o 13,3%) i coraz większym zagrożeniu konkurencją ze strony importu (wzrósł w tym czasie blisko czterokrotnie).

Podobne problemy występują w przemyśle spirytusowym, gdyż maleje krajowa produkcja spirytusu surowego (w latach 2003-2011 spadła o 14,1%), będąc w efekcie niższą od zużycia na cele spożywcze i techniczne (wskaźnik wystarczalności w produkcji spirytusu surowego w 2011 r. wyniósł 96,9%). Konsekwencją tego jest duży import spirytusu oraz napojów spirytusowych, a także malejąca samowystarczalność w zakresie produkcji napojów spirytusowych (w 2011 r. wyniosła ona 100,9%), o czym świadczy niższy przyrost ich produkcji (w latach 2003-2011 o 37,8%) niż zużycia (o 46,1%).

Pewne problemy może rodzić także niższa dynamika produkcji niż zużycia w dziale owoców i ich przetworów (w latach 2003-2011 odpowiednio 103,2 i 107,1%) oraz warzyw i ich przetworów (109,5% względem 116,4%). Zjawisko to prowadzi do malejącej samowystarczalności tych działów – w pierwszym z nich nastąpiła już utrata samowystarczalności (w 2011 r. wskaźnik samowystarczalności wyniósł 93,8%), a w drugim obniżyła się (do 104,2% w 2011 r.). Zjawisko to wymaga podejmowania działań służących zarówno zwiększeniu produkcji owoców i warzyw, jak i przyspieszeniu rozwoju ich przetwórstwa.

Podmioty poszczególnych działów sektora rolno-spożywczego na co dzień napotykać na wiele bieżących problemów (o charakterze finansowym, zaopatrzeniowym, marketingowym, organizacyjnym i in.), które starają się rozwiązywać we własnym zakresie. Wskazane powyżej problemy, występujące w działach produkcji żywności uznawanych tutaj za problemowe, mają jednak w dużej mierze charakter strukturalny, co oznacza, że należy je nie tylko identyfikować, ale i podejmować szeroko zakrojone działania ukierunkowane na ich zmniejszanie.

Tabela 1. Rozwój produkcji, zużycia krajowego, eksportu i importu głównych produktów rolno-spożywczych
 Table 1. The development of production, domestic consumption, exports and imports major agri-food products

	Wskaźniki dynamiki/Indices of dynamic (2003-2011)				Relacje w 2011 r./Relationships in 2011 [%]			
	produkcji/ production	zużycia krajowego/ domestic consumption	eksportu/ exports	importu/ imports	eksport produkcja/ export production	import zużycie/ import consumption	produkcja zużycie/ production consumption	
Mięso i tłuszc /Meat and fats:	108,3	101,3	297,4	897,8	39,7	26,9	121,1	
- wieprzowina /pork	92,5	111,1	205,6	1150,8	27,4	33,3	91,9	
- drób/poultry	165,8	134,0	449,7	424,5	33,7	9,0	137,4	
- wotowina/beef	120,4	47,1	344,3	326,9	76,7	21,0	339,3	
Przetwory mięsne/Processed meats	123,0	107,0	1600,9	269,3	15,6	3,0	115,1	
Przetwory drobiowe/Processed poultry	176,9	161,3	549,3	404,5	15,0	3,9	113,5	
Ryby i przetwory /Fishes:	128,9	119,8	260,5	182,1	231,5	161,9	47,1	
- przetwory rybne/processed fishes	180,6	134,0	304,5	161,8	50,4	21,2	159,1	
Mleko i przetwory/Milk and dairy products:	104,4	102,1	155,7	216,8	17,9	8,5	111,6	
- sery/cheeses	132,8	124,4	292,3	893,0	21,9	8,6	117,1	
- mleko zagęszczone/evaporated milk	92,9	127,4	100,7	667,5	55,1	38,2	136,8	
- masło/butter	108,3	99,8	370,7	271,7	18,7	8,9	111,7	
- napoje mleczne/milk drinks	167,6	154,7	619,5	3208,3	16,8	6,0	113,2	
Zboża i przetwory/Cereals and cereal preparations:	114,4	113,9	312,1	228,4	7,7	8,8	98,9	
- pieczywo/bread	102,9	99,7	319,1	261,5	8,4	4,4	104,3	
- makarony/pasta	148,8	152,1	933,3	266,1	15,3	29,2	83,6	
- produkty prażone/roasted products	208,3	159,4	900,0	4000,0	59,4	39,2	149,0	
- mąki, kasze, płatki i in./flour, groats, flakes and other	96,6	92,7	876,7	112,4	6,9	11,5	95,1	
Rzepak/Rape	234,8	269,9	2143,8	2697,0	7,4	20,4	85,9	
Oleje surowe/Crude oils	219,8	190,8	18200,0	228,9	26,0	49,9	67,8	
Produkty skrobiowe/Starch products:	110,0	162,4	136,6	4500,0	17,0	45,6	65,5	
- skrobia ziemniaczana/potato starch	73,5	83,7	74,5	11200,0	31,2	12,8	126,7	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i CAAC oraz Analiz Rynkowych 2003-2012
 Source: own study based on GUS i CAAC oraz Analiz Rynkowych 2003-2012

Tabela 2. Rozwój produkcji, zużycia krajowego, eksportu i importu pozostałych produktów rolno-spożywczych

Table 2. The development of production, domestic consumption, exports and imports other agri-food products

Wyszczególnienie/Specification	Wskaźniki dynamiki/ Indices of dynamic (2003-2011)				Relacje w 2011 r./ Relationships in 2011 [%]		
	produkcji/production	zużycia krajowego/ domestic consumption	eksportu/exports	importu/imports	eksport/produkcja/ export/production	import/zużycie/ import/consumption	produkcja/zużycie/ production/consumption
Ziemniaki i przetwory/Potatoes and potato products:	68,2	84,6	132,8	517,1	13,2	28,6	82,4
- chipsy/chips	186,8	217,7	189,7	2150,0	33,4	16,3	125,7
- frytki/fries	143,8	179,0	185,9	2015,4	76,0	55,3	184,6
Cukier /Sugar	95,4	113,3	79,1	384,0	18,1	15,9	102,7
Owoce i przetwory/Fruits and preparations	103,2	107,1	138,4	148,0	39,1	42,9	93,8
Warzywa i przetwory/Vegetables and preparations	109,5	116,4	122,0	272,2	16,3	12,8	104,2
Spirytus/Spirit	85,9	92,4	1002,4	3423,7	65,8	66,7	96,9
Tytoń i wyroby/Tobacco and tobacco products	145,1	104,1	765,8	457,1	91,3	89,7	118,9
Wyroby cukiernicze/Confectionery:	135,5	127,5	252,7	312,0	32,8	20,7	118,1
- pieczywo cukiernicze/pastry cooks products	128,8	123,6	218,4	353,8	18,6	7,0	114,2
Soki zagęszczone /Concentrated juices	99,1	267,9	84,2	205,3	84,3	73,7	167,3
Przetwory owocowe/Fruit preparations	128,9	147,2	135,7	201,8	59,7	45,7	134,8
Przetwory warzywne/Vegetable preparations	144,2	172,8	137,8	297,3	45,7	26,5	135,4
Soki pitne/Drinking juices	121,1	119,9	156,3	200,0	5,3	0,7	104,9
Wody/Water	159,4	160,9	124,2	717,1	1,3	0,8	100,5
Napoje orzeźwiające/Non-alcoholic beverages	117,2	108,9	489,6	522,3	14,0	5,2	110,1
Piwo/Beer	133,0	127,5	1036,6	226,4	5,3	1,2	104,3
Napoje spirytusowe/Alcoholic beverages	137,8	146,1	210,0	521,1	16,2	15,4	100,9

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Wnioski

Przeprowadzona analiza popytu i podaży produktów rolno-spożywczych (dynamiki i wzajemnych relacji produkcji, zużycia krajowego, eksportu i importu) pozwoliła na zidentyfikowanie działów problemowych w tym sektorze. Z całą pewnością do takich działów należą: działy produkcji mięsa wieprzowego i wołowego, przemysł rybny, sektor zbożowy i olejarski, dział produkcji skrobi, a w mniejszym stopniu także przemysł cukrowniczy, spirytusowy oraz sektor owocowo-warzywny. Identyfikację tych działów można traktować jako wskazanie, które z nich powinny być ewentualnie przedmiotem wsparcia i troski państwa w ramach prowadzonej przezeń polityki ekonomiczno-społecznej (np. ze środków unijnych).

Na uwagę zasługuje także potrzeba pobudzenia krajowego popytu na żywność i produkty rolno-spożywcze, tj. zastosowanie wszelkich działań zwiększających atrakcyjność żywności. Działania takie są szczególnie pożądane w działach, które poprawiają racjonalność żywienia (dostarczają składników pokarmowych szczególnie potrzebnych do rozwoju życia i zachowania zdrowia). Do takich działów należą: mięso wołowe i drobiowe, produkty mleczarskie, ryby i przetwory rybne, owoce, warzywa i przetwory owocowo-warzywny, wszelkie napoje o niskiej zawartości cukru i alkoholu, produkty tradycyjne i regionalne, żywność „ekologiczna” i funkcjonalna itp.

Wobec tego, że głównym źródłem rozwoju polskiego rolnictwa i przemysłu spożywczego w okresie członkostwa w UE był szybko rosnący eksport, celem strategicznym polskiej gospodarki żywnościowej powinno być utrzymanie wysokiego tempa wzrostu eksportu, ze szczególnym uwzględnieniem działów o wysokiej konkurencyjności. W związku z tym powinien być położony nacisk na rozwój tych działań przedsiębiorstw i całych sektorów, które będą służyć temu celowi.

Literatura

- Analizy Rynkowe*. 2003-2012: IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Kwasek M. (red.). 2012: *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (17). Ocena stanu żywienia ludności w Polsce w aspekcie bezpieczeństwa żywnościowego*. seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 59, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Mroczek R. (red.). 2012: *Procesy dostosowawcze polskiego przemysłu spożywczego do zmieniającego się otoczenia rynkowego (2)*, Seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 35, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Szajner P., Szczepaniak I., 2012: *Handel zagraniczny i międzynarodowa konkurencyjność polskiego sektora rolno-spożywczego*, [W:] A. Kowalski (red.), *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2011 roku*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 238-269.
- Szczepaniak I., 2012a: *Ocena poziomu samowystarczalności żywnościowej Polski w warunkach integracji i globalizacji gospodarczej*, [W:] J. Sokołowski, M. Sosnowski, A. Żabiński (red.), *Polityka ekonomiczna*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 246, Wrocław, s. 454-464.
- Szczepaniak I. (red.), 2012b: *Monitoring i ocena konkurencyjności polskich producentów żywności (2)*, seria Program Wieloletni 2011-2014, Raport nr 40, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Tereszczuk M., 2012: *Zmiany Wspólnej Polityki Rolnej w kontekście promocji produktów rolno-spożywczych*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XIV, z. 2, s. 171-176.

Summary

This article aims to identify problem departments in the Polish agri-food sector. This analysis was based on the comparison and evaluation of dynamics of production, import, export and domestic consumption in various departments of the agri-food sector. Additionally, this analysis included three measures based on the above sizes, i.e.: export orientation (share of exports in production), import penetration (the ratio of imports to domestic consumption), and self-sufficiency (the ratio of production to domestic consumption). The analysis confirmed the existence of various problems in some departments of Polish agri-food sector. The problem of such departments are: pig meat production department, beef production department, fish processing department, grain sector, a sector-mill, the department of production and processing of starch, and to a lesser extent, sugar industry, spirits industry, fruit and vegetable sector.

Adres do korespondencji
dr Iwona Szczepaniak
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Zakład Ekonomiki Przemysłu Spożywczego
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
e-mail: szczepaniak@ierigz.waw.pl